

PATRONATEN VOOR DE KATHOLIEKE VOLKSJEUGD (1850-1914) Een ontwikkelingschets

A. BOSMANS-HERMANS

De huidige jeugdwerker is wellicht meer geïnteresseerd in een sociaal-agogische analyse van de situatie waarin hij werkt dan in de geschiedenis van de organisatie of structuur waartoe hij behoort. Desondanks draagt echter het jeugdwerk, vooral het georganiseerde jeugdwerk, sporen van het verleden. Meer dan we vermoeden of willen aanvaarden is het verleden mede-bepalend voor de algemene ideologie, het rekruteringsveld van de deelnemers, de maatschappelijke positie van de leiders, enz. Vandaar dat een studie over het ontstaan en de evolutie van het jeugdwerk in bepaalde historische situaties niet alleen belangrijk is voor onze kennis van opvoedingsverschijnselen in het verleden, maar ook voor de theorievorming over het jeugdwerk en – in een volgende fase – voor de praktijk van het jeugdwerk nuttig kan zijn; al zij het dan op een bescheiden en indirecte wijze. In dit artikel nemen we ons voor, een beeld te geven van 'de eerste pogingen tot georganiseerde jeugdactie' ¹ in België: de patronaten.

De patronaten werden in de loop van de negentiende eeuw door vrome burgers en priesters ingéricht, hoofdzakelijk om de jongeren van de volksklasse te beschermen tegen morele gevaren. Aldus maakten zij deel uit van een hele waaiër van 'Werken' waarmee het sociaal-katholicisme ² de nood van de arbeiders beantwoordde. In de ogen van de katholieke burgers waren de oorzaken van de 'sociale kwestie' immers van morele aard en de oplossing moest het ook zijn. Geld noch tijd werden gespaard om de arbeider van de wieg tot aan het graf in zijn lot bij te staan. Een wezenlijke verandering van zijn noodlottige situatie werd echter niet nagestreefd. De katholieke elite beschouwde onderricht, patronaat en liefdadigheid als de drie voornaamste middelen om de 'ontferde volksklasse' te redden ³.

1. Kwalificatie van A. DENDOoven, *Ontstaan, structuur en werking van de Vlaamse K.A.J.* (Antwerpen, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1967) p. 28. In plaats van de term 'jeugdactie' zouden wij echter liever spreken van 'actie voor de jeugd' of van 'jeugdzorg' omdat de inbreng van de jeugd, als actor van het vormingsproces, erg beperkt was.

2. We bedoelen met sociaal-katholicisme de conservatieve sociale strekking die in België in de tweede helft van de negentiende eeuw verdedigd werd en die eigen was aan de Katholieke Partij.

3. Voor een algemene behandeling van die problematiek, cfr. o.m. P. GERIN, (vert. E. HERKES) *Sociaal-katholieke verenigingen voor arbeiders*, in S.H. SCHOLL, (ed.), *150 jaar Katholieke Arbeidersbeweging in België. 1789-1939*, dl. I (Brussel, Arbeiderspers, 1963) 223-319; R. RESZOHAZY, *Origines et formation du catholicisme social en Belgique, 1842-1904*, (Leuven, Publications Universitaires, 1958).

----- Text continues after this page -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.



Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- Tekst gaat verder na deze pagina -----

Voor de jeugd was het patronaat (ook nog patroonschap of patronage genoemd) wellicht de meest karakteristieke instelling⁴. Wij zullen ze belichten vanaf haar ontstaan in België (1850) tot aan de Eerste Wereldoorlog. Meer dan een schets van een aantal te onderkennen trends kunnen wij uiteraard binnen de beperktheid van dit artikel niet geven. In afwachting van een gedetailleerde studie is het wellicht toch een bijdrage tot een grondiger kennis van het jeugdwerk⁵.

BUITENLANDSE PROTOTYPEN :
INSPIRATIEBRON VOOR DE BELGISCHE PATRONATEN

'Les patronages belges ne sont pas le fruit d'une pensée unique ou d'une seule initiative. L'utilité, la nécessité de les établir a été produite ou simplement manifestée par des circonstances variées sur plusieurs points du pays. Et il s'est trouvé en même temps des hommes de coeur capables de fonder une oeuvre et avides de saisir l'occasion de faire un grand bien'⁶.

Aldus kenmerkte A. Vermeersch de oorsprong van de Belgische patronaten in zijn beroemde en veel geciteerde sociaal handboek. België zou dus niet kunnen roemen op een stichter van de patronaten, of op een ontwerper van de patronaats-idee. We moeten ons dan de vraag stellen: is de patronaatsformule zo maar toevallig ontstaan als een onmiddellijk antwoord van 'het gezond verstand' op de bedreevende situatie van de jongeren, of werd die formule geïnspireerd door reeds oudere initiatieven, die als prototypen konden dienen? Wanneer we de geschiedenis van de buitenlandse jeugdwerken nagaan, menen we daar inderdaad drie typen te kunnen aanwijzen die voor de Belgische patronaten een model konden zijn⁷.

Een eerste, en wellicht ook voornaamste bron, waren de Franse 'Oeuvres de la jeunesse', in 1799 te Marseille door J.J. Allemand⁸ gesticht. Zijn werk, dat zijn

4. Wij bestudeerden slechts de typische jeugdpatronaten. Andere instellingen, zoals leerwerkhuizen, arbeiderskringen en zondagsscholen, die in dezelfde geest van bescherming, van 'patroneren' werden ingericht, maar die niet de naam 'patronaat' droegen, vallen buiten ons onderwerp.

5. De volgende werken waren ons o.m. een waardevolle hulp voor een eerste oriëntatie op dat gebied: A. PEETERS, Chirojeugd, in: *Katholieke Encyclopedie voor opvoeding en onderwijs*, dl. II (Antwerpen, 't Groeit, 1952) 386-389; H. CAMMAER, Het jeugdwerk in Vlaanderen, geschiedenis en huidige vorm, *Dux*, XXIX (1962), 108-129; N. CHANTRAIN, *Van patronaat tot chirojeugd. Ontstaan, evolutie en werking van een algemene, parochiale jeugdorganisatie*. Niet-gepubliceerde licentiaatsverhandeling (Leuven, Instituut voor Politieke en Sociale Wetenschappen, 1957).

6. A. VERMEERSCH, *Manuel social. La législation et les oeuvres en Belgique* (Leuven, Uystpruyst, 1904²) 853.

7. Op welke wijze en in welke mate die invloed precies plaats had, zal verder onderzoek nog moeten uitwijzen.

8. Jean Joseph Allemand (1772-1836). Priester, erkend als de 'stichter' van de patronaten. Over Allemand en de Franse patronaten: L. MICHELSEN, *De eerste Franse patronaten voor werkende jongeren in de 19de eeuw, tot 1870. Pedagogische en maatschappelijke situering in hun tijdskeel*. Niet gepubliceerde licentiaatsverhandeling (Leuven, Faculteit der Psychologie en Pedagogische Wetenschappen, 1972).

theoretische en didactische fundering kreeg van J.J. Timon-David⁹, werd in de loop van de negentiende eeuw geconfronteerd met nieuwe stichtingen: de 'patronages des apprentis', te Parijs van 1835 af ingericht door de Sint-Vincentiusgenootschappen¹⁰. Kenmerkend voor de twee verschillende stromingen was enerzijds de godsdienstige en morele vorming, vooral beklemtoond door de volgelingen van Allemand, en anderzijds de bezorgdheid om de werkende jongeren in hun werkmilieu te beschermen en te begeleiden, voorop gezet door de Vincentianen.

Een tweede prototype zijn de Duitse 'Gesellenvereine', in 1847 te Elberfeld gesticht door Adolf Kolping¹¹. Het was Kolpings bedoeling, overal in het land huizen op te richten waar de gezellen konden verblijven. Aangepaste literatuur en cursussen moesten hen de gelegenheid geven zich verder in hun vak te bekwamen. Niet alleen in Duitsland, maar ook in andere Europese landen verspreidden zich de stichtingen. België behoorde echter, samen met Italië en Frankrijk, tot de landen waar die verenigingen moeilijk vaste voet kregen¹².

Een derde en laatste inspiratiebron menen we te kunnen aantreffen in de Oratorio's van Don Bosco¹³, die vanaf 1841 ontstonden. De verspreiding van deze vorm van jeugdzorg en de opvoedingsideeën van Don Bosco hingen vanzelfsprekend nauw samen met de verspreiding van de Salezianen. Zij vonden in België ingang toen, op verzoek van Mgr. Doutreloux (1837-1901), beslist werd een stichting van Salezianen op te richten in het bisdom Luik.

DE EERSTE KERNEN IN BELGIE: GENT, BRUSSEL, LUIK

Wanneer en waar ontstonden de eerste duidelijk herkenbare patronaatskernen? Moeten we teruggaan tot in 1835 en de congregatie voor jonge mannen, onder leiding van de paters jezuiten te Leuven, als eerste vorm van patronaat aanwijzen¹⁴? Wij menen van niet. De eigenlijke Leuvense patronaten geven overigens

9. 1823-1891. Priester. Zijn werk *Methode de direction des oeuvres de jeunesse* (Marseille, Senés, 1858) werd hét handboek van de patronaatsheren.

10. Aldaar in 1834 door Frédéric Ozanam (1813-1853) gesticht, met de bedoeling de zelfheiliging en liefdadigheid van de leken in de Kerk te bevorderen. Zij rekruteerden hun leden onder de goeude burgers.

11. 1813-1865. Na lagere school gelopen te hebben, bereidde hij zich voor om schoenmaker te worden. Zo leerde hij het leven van de rondtrekkende gezelschap kennen. Op 23-jarige leeftijd liet hij zijn vak varen, om voor priester te gaan studeren. Als onderpastoor te Elberfeld werd hij de promotor van een vereniging voor jongeren. Cfr. S.G. SCHAEFFER (vert. v.d.), *Adolf Kolping, de gezellenvader* (Leiden, Vanleeuwen, s.d.).

12. R. KOTHEN, *La pensée et l'action sociale des catholiques, 1789-1944* (Leuven, E. Warny, 1945) 200.

13. Johannes Bosco (1815-1888). Priester; stichtte in 1859 de Salesiaanse Sociëteit. Uit zijn opvoedingssysteem is vooral de preventieve methode bekend. Cfr. H. WAST, (bew. H. KUITENBROUWER), *Don Bosco en zijn tijd* ('s-Gravenhage, De Residentiebode N.V.). Een vrij goede analyse van de Oratorio's en de toepassing van de pedagogische methode van Don Bosco in de patronaten vindt men in L. BOHNEN, *Don Bosco, stichter der Patronaten. Studie over de tien eerste jaren (1841 tot 1852) van Don Bosco's patronaatswerk*, *Dux* II (1935) 230-244.

14. GERIN, o.c., 299-231.

trouw het jaartal 1867 op als stichtingsdatum van hun eerste patronaat¹⁵. Ook andere data menen wij van de hand te mogen wijzen. Het jaar 1844, vermeld als datum van het ontstaan van het parochiepatronaat te Meulestede¹⁶, betekende bijvoorbeeld niet de start van een opzettelijk 'patronaat', maar de aanvang van een instelling voor kosteloos onderwijs en beroepsvorming voor 12 leerjongens. Het patronaat dat sedert 1835 te Sint-Truiden zou hebben bestaan¹⁷, was op zijn beurt veeleer een congregatie van Onze-Lieve-Vrouw¹⁸. Vandaar dat wij het het meest verantwoord achten het jaar 1850 aan te nemen als begindatum van het eerste patronaat in België¹⁹. In dat jaar ontstond het Sint-Jacobuspatronaat²⁰. Apotheker Florimont Dullaert, lid van het Sint-Vincentiusgenootschap, was de eerste directeur. Hij bleef het tot op hoge leeftijd²¹. Gedurende de daaropvolgende jaren werden ook in andere steden patronaten opgericht, eveneens onder impuls van een plaatselijk Sint-Vincentiusgenootschap: in 1854 te Brussel het patronaat van 'St.-Jean l'Évangéliste'²²; in 1863 het eerste Waalse Patronaat, te Luik²³. Naar het voorbeeld van de Franse genootschappen, breidden de Belgische Vincentianen hun werk van liefdebetoon in de armenbuurten uit tot onderricht en opvoeding. Aldus waren de eerste patronaten het werk van vrome leken uit de burgerij en duidelijk van Franse inspiratie²⁴.

Na hun oprichting in enkele grote steden raakten de patronaten meer bekend en

15. Cfr. o.m. *Congres der Katholieke Werken van het arrondissement Leuven, 27-28 October 1904. Verslagen van de algemeene vergaderingen. Rapporten* (Leuven, Van Linthout, 1905): overzichtelijke tabel van de patronaten van het arrondissement in bijlage; *La vie diocésaine*, VI (1907) 180; H. VERBIST, *Sint-Albertuspatronaat, Leuven 1867-1967* (Leuven, s.a.) (1967) 12.
16. *Assemblée générale des Catholiques en Belgique, Troisième session à Malines, 2-7 septembre 1867.* (verder: *A.G.C.B., 1867*) dl. II (Brussel, Devaux, 1868) 407.
17. *Eerste congres van maatschappelijke en godsdienstige werken in Limburg, 19 september 1901* (Hasselt, Ceyssens, 1902) 196.
18. *Id.*, 190. Nog andere patronaten gaven soms de stichtingsdatum van een congregatie of zondagsschool, waaruit het patronaat groeide, op als stichtingsdatum. Daarin zit wellicht een stukje ambitie om te kunnen bogen op een lange geschiedenis. Anderzijds was het bij een geleidelijke overgang van bijv. zondagsschool naar patronaat wellicht onmogelijk een juiste stichtingsdatum van het patronaat te vermelden.
19. VERMEERSCH, *o.c.*, 854.
20. *A.G.C.B., 1867*, dl. II, 407.
21. G. EYLENBOSCH, *Het ontstaan en het leven der Christelijke Werkliedenbeweging in het Gentse* (Gent, Het Volk, 1928) 18-20.
22. M. DEFURNY, *Les congrès catholiques en Belgique* (Leuven, Institut Supérieur de Philosophie, 1908) 57.
23. Een nauwkeurige beschrijving van de Luikse patronaten wordt ons geboden in P. GERIN, *Catholiques liégeois et question sociale, 1833-1914* (Brussel, La Pensée Catholique, 1958) 41-43.
24. Een belangrijke bevestiging daarvan vinden we in een werk van Dehaerne. Hij geeft ons eerst een voorstelling van de Franse instellingen van christelijke naastenliefde, die vergeleken kunnen worden met de Belgische. Zo ook van de patronaten van het St.-Vincentiusgenootschap. In België waren die instellingen in 1858 echter nog uitzonderingen in het geheel van de liefdadige zorg. Slechts in enkele lokaliteiten werden zij als een 'annexe' bij andere werken vermeld. Cfr. D. DEHAERNE, *Tableau de la charité chrétienne en Belgique* (Brussel, Fonteyn, 1958) 24-27; tabellen A-J.

verspreid. Niet slechts de Vincentianen, maar ook parochiegeestelijken lieten zich met de werking in. De patronaten zouden zich affirmeren als de meest aangepaste actievorm van de sociaal-katholieken om de zedenverwildering en de onwetendheid van de jongeren te bestrijden.

VERSPREIDING EN EVOLUTIE VAN DE PATRONAATSIDEE

Waar de katholieken in congres samenkwamen om zich te bezinnen of om triomferend van hun 'oeuvres' te getuigen, kwamen de patronaten ter sprake. De verslagen van die congressen bezorgen ons dan ook, als momentopnamen, een beeld van het evoluerend denken over die jeugdwerken. Typerend daarvoor zijn de katholieke congressen van Mechelen (1863, 1864, 1867 en 1891)²⁵. Het internationale karakter van die samenkomsten bood overigens een unieke gelegenheid om buitenlandse ideeën in België te introduceren. De overwegend Frans-sprekende Belgische liberaal-katholieken applaudiseerden luid voor Montalembert (1863) en raakten in vervoering bij het aanhoren van Dupanloup (1864 en 1867). De Duitsers daarentegen konden zich moeilijk thuis voelen op die congressen. De toestand van het land, de mentaliteit van de katholieken en de voertaal van de congressen hielden hen op een afstand²⁶. Vinden wij daarin een mogelijke verklaring voor het feit dat de 'Gesellenvereine', hoewel occasioneel ter sprake gekomen en gewaardeerd, in België toch met moeite wortel schoten?

Als we de verslagen van de eerste drie congressen nagaan, constateren we daarin een toenemende interesse voor de instellingen voor leerjongens en jonge arbeiders. Op het eerste congres, in 1863, werd de problematiek van de patronaten voor leerjongens behandeld in de tweede sectie: 'Oeuvres de charité'²⁷.

Zowel de gezellenvereenigingen als de patronaten van Sint-Vincentiusgenootschappen kwamen er ter sprake. Aldus vernemen we dat in 1862, geassocieerd aan de Sint-Vincentiusgenootschappen, reeds 1987 leerjongens gepatronoed werden. Naar aantal waren ze als volgt over de Centrale Raden verdeeld: Antwerpen: 250; Brussel: 245; Gent: 1390; Luik: 39; Namen: 8; Doornik: 100²⁸. Ook op het tweede congres werd gezocht om, met steun van de industriële werkgevers, het onderricht en de opvoeding van de jongeren uit de werkende klasse te bevorderen. Nogmaals werden de Duitse en de Franse realisaties als voorbeeld gesteld²⁹. Tij-

25. Over het pedagogische denken in de eerste drie congressen: G. DUMON, *Opvoeding en onderwijs in de katholieke congressen van Mechelen (1863, 1864 en 1867)*. Niet-gepubliceerde licentiaatsverhandeling (Leuven Faculteit der Psychologie en Pedagogische Wetenschappen, 1973).
26. K. VAN ISACKER, *Werkelijk en wettelijk land. De katholieke opinie tegenover de rechterzijde, 1863-1864* (Antwerpen, Standaard, 1955) 8.
27. *Assemblée générale des catholiques en Belgique, Première session à Malines, 18-22 août 1863* (verder: *A.G.C.B., 1863*), dl. I (Brussel, Goemaere, 1864) 51-55.
28. *A.G.C.B., 1863*, 51-53.
29. Cfr. *Assemblée générale des catholiques en Belgique, Deuxième session à Malines, 29 août - 3 septembre 1864* (verder *A.G.C.B., 1864*), dl. I (Brussel, Devaux, 1865) 255; dl. II, 191-192.

dens de derde samenkomst, in 1867, kwamen eindelijk de Belgische patronaten volop aan bod. Niet langer hoefden buitenlandse voorbeelden als model te dienen. De Belgische patronaten werden beschreven en ter navolging aanbevolen. In dat jaar werd uitgebreid verslag gegeven over patronaten te Dinant, Verviers, Antwerpen, Brussel, Gent en Luik³⁰. De eerste patronaten waren intussen meer dan 15 jaar oud en konden reeds bogen op een degelijke organisatie en een ruim rekruteringsveld. Met de steun van de parochiegeestelijkheid wisten hun promotoren een algemeen enthousiasme te verwekken. Het patronaat was, naar verluidt, het middel bij uitstek om te voorkomen dat de jonge arbeider de godsdienstige vorming, die hij ontvangen had, zou vergeten. Aan zijn lot overgelaten zou hij zich overgeven aan dronkenschap en aldus terecht komen in een ongeluksstraatje zonder eind³¹. Tegenover de andersdenkenden waren de patronaten een bevestiging van de katholieke invloed. Isidoor Boddaert³² was trots te kunnen getuigen over de triomfen van het patronaat. Op feestdagen liepen de jongens in optocht, muziek-korps voorop, naar de kerk: 'affirmation solennelle du principe chrétien au milieu d'une population ouvrière'³³. Uit het rapport dat hij samenstelde over de werking van de patronaten te Gent (6 jongens- en 6 meisjespatronaten) moest verder blijken dat honderden jongeren er godsdienstig, intellectueel en maatschappelijk gevormd werden. Het Sint-Joannes-Baptista-patronaat alleen al bereikte 403 jongeren onder de 25 jaar³⁴. 's Zondags was het patronaat de gehele dag open: van 's morgens 7.30 tot 's avonds 20 uur; 's maandags van 16.30 tot 20 uur. Een keurig uitgewerkt reglement zorgde voor een ordelijk verloop van de werkzaamheden³⁵.

De uitbreiding van de patronaten en het gebrek aan contact onder de verantwoordelijke patronaatsheren, deed André Sodar³⁶ de vraag stellen naar meer samenwerking en eenheid tussen gelijksoortige instellingen³⁷. Hij kreeg daarop echter geen rechtstreeks antwoord. De 'Fédération des sociétés ouvrières catholiques belges (Bond der Belgische Katholieke Werkmanskringen)'³⁸, enkele maanden na het derde congres van Mechelen tot stand gekomen, had niet onmiddellijk de eenheid van de patronaten tot doel. De band die daardoor tussen de diverse

30. *A.G.C.B.*, 1867, dl. II, 84-94, 349, 400-428.

31. *A.G.C.B.*, 1867, dl. I, 283.

32. Advocaat te Gent, lid van het Sint-Vincentiusgenootschap en patronaatsheer van het Sint-Joannes-Baptista-patronaat aldaar.

33. *A.G.C.B.*, 1867, dl. II, 86.

34. De driejarige afdeling voor kinderen die reeds hun eerste communie gedaan hebben niet meegerekend.

35. Cfr. *A.G.C.B.*, 1867, dl. II, 400-414.

36. Stichter van het patronaat 'Société des jeunes ouvriers dinantois', in april 1866.

37. *A.G.C.B.*, 1867, dl. I, 283.

38. De 'Fédération des sociétés ouvrières catholiques belges' werd opgericht in december 1867. Initiatiefnemers waren verantwoordelijken van katholieke werken voor arbeiders. Hun doel was het groeperen van alle instellingen die zich bezig hielden met de morele, intellectuele of materiële belangen van de werkende klasse. Ook een aantal patronaten werden lid. Vanaf 1880 heette de bond 'Fédération belge des œuvres ouvrières catholiques (Belgisch Verbond der Katholieke Volkswerken)'. In 1891 werd hij opgenomen in de 'Belgische Volksbond'. Cfr. RESZOHAYZ, *o.c.*, 67-71; VAN ISACKER, *o.c.*, 120-133.

instellingen werd gelegd, was overigens eerder van formele aard. De Bond fungeerde hoogstens als studieorgaan voor de verantwoordelijke aangesloten leden. Naar verluidt hebben verscheidene patronaatsheren zich tot de Bond gewend om informatie en raad³⁹. Typisch is het, dat in artikelen over patronaten steeds verwezen werd, niet naar algemene basisprincipes en werkmethode, maar naar feitelijk uitgetoetste werkwijzen die een goed resultaat opleverden. We vermoeden dat de Luikse patronaten er tijdens de jaren tachtig in slaagden zich als standaardtypen op te werpen, vooral wat betreft hun algemene organisatie⁴⁰. Zij boden de jongeren niet alleen ruimte voor spel en gebed, maar ze organiseerden ook avondcursussen, spaarkassen en pensioenkassen. Daarnaast golden de Antwerpse patronaten als voorbeeld voor de religieuze en morele vorming⁴¹. De Westvlaamse patronaten mochten de toon aangeven wat toneel en ontspanningsvormen betreft⁴².

In 1886 werd voor de eerste maal een artikelenreeks gepubliceerd die een werkelijke theoretische uiteenzetting wilde zijn over de patronen, abstractie gemaakt van praktische modellen. De reeks werd geschreven door een Antwerpse patronaatsbestuurder, de E.H. Aerts⁴³. Hij beschreef er de patronaten als een oplossing voor de verwaarlozing van de jeugd in het industriële milieu en deed uitgebreide voorstellen om onder leiding van een vaderlijke priesterfiguur de patronaten voor de jongeren tot een tweede gezin te maken⁴⁴.

CONTRADICTORISCHE STELLINGEN: HET 'OUDE' EN HET 'NIEUWE' SYSTEEM

Terwijl de patronaten in het milieu van de katholieken bekend raakten, groeide de behoefte aan theoretische bezinning over hun opzet en functie. Een belangrijk document in dat verband is ongetwijfeld de uitgebreide discussie in de sectie 'Organisation des patronages' van het sociaal congres te Luik in 1887⁴⁵. Alhoewel de honderd bladzijden van het verslag globaal genomen een apologie zijn van de patronaten; is de discussie toch reeds symptomatisch voor de tegenstrijdige opvattingen onder de patronaatsheren, o.m. in verband met de plaats van de religieuze

39. *L'Economie chrétienne*, VI (1874) 242.

40. Het O.L.-Vrouwpatronaat van Luik, *De Bode van het Verbond der Katholieke Volkswerken*, II (1883) 221-232; IV (1885) 145-152.

41. Dagboek van Werken, *De Bode van het Verbond der Katholieke Volkswerken*, II (1883) 233.

42. Cfr. *De Bode van het Verbond der Katholieke Volkswerken*, IV (1885) 63, 93-96, 127-128; V (1886) 202.

43. Pastoor van de Sint-Andriesparochie te Antwerpen; stichter van het eerste patronaatsverbond, dat mislukte; een nieuw Antwerps verbond kwam tot stand in 1896.

44. Het betreft hier een artikelenreeks die in boekvorm verscheen: J. AERTS, *De reddingsboot voor de jonkheid van stad en dorp, of, de patronages van jongelieden in de hedendaagse samenleving* (Antwerpen, Beets, 1886).

45. *Congrès des Oeuvres sociales à Liège. Deuxième session, 4-7 septembre 1887*, dl. II (Luik, Demarteau, 1887) 106-207.

vorming in de patronaten ⁴⁶, de rol van de priester in het bestuur ⁴⁷ en de functie van de patronaten t.o.v. andere instellingen voor de arbeidersklasse ⁴⁸.

Die tegenstellingen bereikten vermoedelijk een hoogtepunt omstreeks 1890. We kunnen dat afleiden uit de verslagen van het vierde katholieke congres van Mechelen (1891) en van het congres van de katholieke werken van het aartsbisdom Mechelen (1889).

De patronaatsproblematiek werd tijdens het congres van het aartsbisdom Mechelen in 1889 besproken in de derde sectie. De discussie werd er geopend door de E.H. Aerts. Hij zou de conservatieve klok luiden, terwijl hij zich bewust was van zijn positie in het spanningsveld van ideeën ⁴⁹. Aerts verdedigde in zijn uiteenzetting en in de discussie dezelfde stelling als in zijn boekje over de patronaten ⁵⁰: de patronaten moeten de godsdienstige opvoeding van gezin en school aanvullen of vervangen. Daaruit leidde hij de hoofdpunten van zijn uiteenzetting af: 1° het patronaat is geen absolute noodzakelijkheid; het zou beter zijn dat de ouders hun opvoedingsplicht vervulden; 2° op het platteland, waar de familiegeest nog bestaat, is een patronaat eigenlijk niet nodig en zou een zondagsschool of een congregatie meer vruchten afwerpen; 3° men moet voorzichtig te werk gaan bij het aanwerven van jongeren: kinderen uit een goed gezin zouden beter in hun familie 'behouden' kunnen blijven; 4° in de grote steden is de verwaarlozing van de kinderen zo groot dat zij slechts in een patronaat de ouderlijke zorg kunnen terugvinden.

Terwijl de E.H. Aerts vooral bijval oogstte onder de geestelijken, gingen onder de leken stemmen op om zijn standpunt te relativiseren. Fris ⁵¹ trachtte o.m. een ander geluid te laten horen: '... nous devons veiller à ce que les jeunes gens deviennent non-seulement de bons chrétiens, mais qu'ils deviennent en même temps de bons citoyens...' ⁵². Zijn voorstellen om meer leken als leiders van de patronaten te doen optreden, om in de patronaten cursussen te houden ter voorbereiding van bekwaamheidskiezers, om de jongeren gevoelig te maken voor het belang van pensioenkassen en mutualiteiten, lagen in dezelfde orde van gedachten ⁵³. Hij vond o.m. steun bij Ch. Campioni ⁵⁴, die de patronaten eveneens in een nieuwe richting wilde sturen. In 1891, tijdens het katholieke congres te Mechelen, kreeg deze Brusselse advocaat ruimschoots de gelegenheid om zijn visie op de patronaten uitvoerig uiteen te zetten. Hij was toen voorzitter van de sectie 'Patronages et oeuvres qui s'y rattachent'. Hij hield er een vurig pleidooi voor de vernieuwing van de patronaten in de geest van de tijd. Zijn thesis was, dat de patronaten 'des oeuvres de présér-

46. *Id.*, 160-162.

47. *Id.*, 139-141.

48. *Id.*, 176-180.

49. *Algemene vergadering der katholieke werken van het aartsbisdom Mechelen*, 29-30 april, 1 mei 1889 (Mechelen, Laenen, 1889) 435.

50. *Cfr. Id.*, 435-460; AERTS, *o.c.*, 15-17.

51. Toenmaals volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Mechelen.

52. *Algemene vergadering der katholieke werken van het aartsbisdom Mechelen*, 1889, 443.

53. *Id.*, 448-452.

54. Advocaat te Brussel, toenmaals bedrijvig in het Verbond der Katholieke Volkswerken, sedert 1891 in de Belgische Volksbond.

vation' mochten blijven, maar dat zij verder moesten evolueren naar meer sociale actie. Zij moesten de arbeider van de twintigste eeuw helpen vormen ⁵⁵. Tekenen van die nieuwe weg zouden zijn: een duidelijk onderscheid tussen congregatie en patronaat; verdere uitbreiding van spaarkassen, ziekenkassen en pensioenkassen; het geleidelijk invoeren van 'self-government' in de groepen; aansluiting van beroepsgroepen van jongeren bij de beroepsverenigingen voor volwassen arbeiders.

Campioni probeerde duidelijk de patronaten van de corporatieve gedachte te doordringen. Een aantal patronaatsheren, o.m. uit Antwerpen en uit Brussel, achtte dat onmogelijk. Het was weer de E.H. Aerts die als hun woordvoerder optrad. Voor hem lag het eerste en het enige te bereiken doel in de moralisatie van de jongeren. Alle andere mogelijke doeleinden waren secundair. Hij waarschuwde: 'Ne sacrifions pas le principal à l'accessoire' ⁵⁶. Campioni's repliek daarop was niet zacht. Hij bestempelde Aerts als een vertegenwoordiger van 'le patronage vieux système' en liet dit duidelijk afsteken tegen de nieuwe conceptie: 'l'oeuvre organisé sur un pied nouveau' ⁵⁷. Meteen waren de richtingen aangegeven waarin het patronaat voortaan kon evolueren. Voor sommigen bleef het de emanatie van de morele zorg voor de arbeiders; anderen verlegden het accent van de in hun ogen overbektomtoonde religieuze vorming naar een meer algemene vorming, met inbegrip van sociale en beroepsvorming. Aldus reflecteerde zich in de discussie over de patronaten de tegenstrijdigheid van de sociale visies die op het eind van de negentiende en in het begin van de twintigste eeuw onder de katholieken heerste.

POGINGEN TOT HERORIËNTATIE

Na het verschijnen van *Rerum Novarum* (1891) en de moeizame opkomst van de christen-democratie in ons land, kreeg eerst de corporatieve gedachte en vervolgens de vakvereniging een plaats in het denken van de katholieken. Na de pogingen om de corporatieve ideeën bij de patronaatsheren ingang te doen vinden, wilden sociale voormannen de patronaatsjongeren winnen voor de christelijke vakbeweging. Dat kwam o.m. duidelijk tot uiting op het congres van de katholieke en sociale instellingen van het arrondissement Gent-Eeklo ⁵⁸.

Promotoren van de vakbeweging achtten het nodig te zoeken naar een gepaste formule om de band tussen patronaat en vakvereniging waar te maken en te bestendigen. Centrum van die bedrijvigheid in het Vlaamse land was Sint-Niklaas, met aan het hoofd van de actie Hendrik Heyman ⁵⁹. Hij wilde de 'uitgangsdeur

55. *Assemblée générale des catholiques en Belgique. Session de 1891* (verder: A.G.C.B., 1891), dl. II (Brussel, Devaux, 1868) 526.

56. *Id.*, 541.

57. *Ibid.*

58. *Congres der Katholieke Werken van het arrondissement Gent-Eekloo*, 18, 23, 30 april 1911 (Afdeling der katholieke maatschappelijke werken, Eerste onderafdeling. Vakverenigingen. Werkmanskringen en Patroonschappen) (Gent, Het Volk, 1911) 104-108.

59. 1879-1958. Toenmaals leraar aan de kweekschool te Sint-Niklaas, speelde later een voorname rol in de vakbeweging en in de Belgische politiek.

van het patronaat' maken tot de 'ingangdeur van de vakvereniging', meer nog, de vakvereniging moest in het patronaat binnendringen. Hij werkte een systeem uit voor het oprichten van jeugdvakverenigingen en hij hechtte bijzonder belang aan een degelijke theoretisch-sociale vorming⁶⁰. Daaraan waren naar verluidt twee belangrijke voordelen verbonden voor de vakverenigingen van de volwassenen: ten eerste werd een groot aantal jongeren aldus geleidelijk in de vakbeweging ingeleid; ten tweede zorgde de sociale vorming van de jeugd voor een elite in de verenigingen voor volwassenen⁶¹. Volgens pater Rutten⁶² was het echter alleen te Sint-Niklaas en te Turnhout dat men erin slaagde de patronaten af te stemmen op de vakverenigingen⁶³.

Tegengestelde visies en pogingen tot nadere functie-omschrijving konden echter niet beletten dat de patronaten in het begin van de twintigste eeuw een zeer grote verspreiding kenden. Vloeberghs⁶⁴ vermeldt in 1904 een totaal van 859 patronaten, verspreid over geheel België. Op het congres te Mechelen in 1909 werd een totaal van 1124 groepen vermeld. Naar verluidt waren toen 157.800 kinderen en adolescenten aangesloten⁶⁵.

Pogingen om die patronaten in een nationaal verbond te verzamelen, zijn mislukt. Verder dan enkele regionaal gegroeide verbonden raakte de structurele uitbouw niet⁶⁶. Ook de interne werking van de patronaten bleef zeer verscheiden. Goed functionerende instellingen, zoals de Antwerpse patronaten onder impuls van Georges De Hasque⁶⁷, slaagden erin de jongeren aan te trekken door een aantal uitgebouwde secties: bibliotheken, ziekenkassen, spaarkassen, werkbeurzen voor het plaatsen van jongeren bij goede bazen, voetbal-, toneel-, muziek- en turnafdelingen, e.a.⁶⁸. Het zwaartepunt van de actie lag in de meeste patronaten hoofd-

zakelijk in spel en ontspanning. Dat was hun voornaamste aantrekkingsmiddel⁶⁹.

Intussen verdween de verbondenheid met de werken voor volwassenen en met de liefdadigheidswerken⁷⁰. Om als zelfstandig jeugdwerk te fungeren waren de patronaten niet aangepast. De leiders misten pedagogische vorming⁷¹; de patronaten werden grote speelplaatsen om de volkskinderen van de straat te houden, maar dat was in die tijd al veel...⁷².

EEN NIEUWE VISIE

Een bijzondere poging om het patronaatswerk op een nieuwe leest te schoeien werd ondernomen door de E.H. Maes⁷³. Hij baseerde zich daarbij niet slechts op zijn eigen ervaringen in het parochiewerk, maar ook op Franse en Duitse literatuur over jeugd en jeugdwerk⁷⁴. Maes stelde de betekenis van het patronaat, en ook de benaming zelf, fundamenteel in vraag. Zeker voor de ouderen zou 'het patroneren' of het 'beschutten' en dus ook de naam 'patronage' geweerd moeten worden⁷⁵. Hij zelf probeerde die ideeën waar te maken in zijn parochie te Wevelgem. Hij trachtte er de jongens een aandeel te geven in het bestuur en verkoos de naam 'patronaat' te reserveren voor jongeren beneden de 14 jaar. De afdeling voor ouderen noemde hij 'jongelingsbond'. In het bestuur en de vormgeving trachtte hij de jongens een nieuwe plaats te geven⁷⁶. Maes moest echter toegeven dat zijn pogingen

69. Enige gegevens over aard en inrichting van verschillende ontspanningsvormen vindt men in A. HERMANS, *De patronaten voor werkende jongeren in België, van 1850 tot 1914. Een verkenning naar historische achtergronden en agogische realisatievormen*. Niet-gepubliceerde licentiaatsverhandeling (Leuven, Faculteit der Psychologie en Pedagogische Wetenschappen, 1971) 279-300.

70. Dat merken we o.m. in de verslagen van de congressen. De patronaten zijn er niet meer ondergebracht bij de werken voor volwassenen en van de liefdadigheid, zoals in de vroegere congressen van Mechelen en Luik. Na de eeuwwisseling sluiten ze meestal aan bij de werken van onderwijs of horen thuis in een eigen afdeling van jeugdwerken.

71. In sommige patronaten was er maar één surveillant voor 300 à 400 spelende kinderen: *Mechelen 23-26 september 1909*, 279.

72. Aldus de E.H. Sterckx (geboren 1870) in een gesprek dat wij met hem hadden op 30.IX.1970. Hij is een 'kroongetuige' uit de vooroorlogse patronaatsperiode. Als jong priester was hij toen te Leuven directeur van het bloeiende St.-Albertuspatronaat. In 1904 telde het 587 leden. Cfr. een door hem voorgedragen rapport: *Werk der Patroonschappen*, in: *Congres der Katholieke Werken van het arrondissement Leuven. 27-28 October 1904* (Leuven, Van Linthout, 1905) bijlage, 59-71.

73. Van 1904 tot 1909 onderpastoor te Wevelgem; behoorde tot een groep Westvlaamse priesters die onder leiding van de E.H.H. A. Lauwers (1864-1910) en E. De Gryse (1848-1909) voor christelijke sociale arbeidersorganisaties ijverden.

74. O.m. G. COMPAYRE, *De l'adolescence* (Parijs, 1909); SCHOPEN, *Die Psyche des Jünglings* (Paderborn, 1907); A. PIEPER, *Jugendfürsorge und Jugendwerke* (M. Gladbach, 1908); S.G. SCHAEFFER, *Kolping der Gesellenvater* (Paderborn, 107).

75. H. MAES, Over patronagen, *De gids op maatschappelijk gebied*, VI (1907) 211.

76. H. MAES, *Onze jongelingsbond (patronage: groote afdeling). Een begin van werking. Alsook vier aanspraken op het einde der vergadering gehouden. I, II* (brochurereeks 'Geloofsonderricht' reeks C, nr. 5; nr. 8) Roeselare, Bureel voor geloofsonderricht, 1912.

60. Cfr. H. HEYMAN, *Handboek voor sociale opleiding der jeugd in patronaten, werkmanskringen, enz.* (Gent, Het Volk, 1912).

61. H. HEYMAN, *Betrekkingen tussen christelijke sociale en katholieke werken en de vakvereniging* (Aalst, Dirk Maertens, 1911) 20-21.

62. C.G. Rutten, O.P. (1875-1952). Centrale figuur in de christelijke vakbeweging in de periode voor de Eerste Wereldoorlog.

63. C.G. RUTTEN, *Handboek voor sociale studien* (Gent, Het Volk, 1911) 36.

64. C. VLOEBERGHES, *Belgique charitable* (Brussel, Dewit, 1904).

65. *Mechelen 23-26 september 1909. 1ste Afdeling. Godsdiensige, zedelijke en liefdadige werken. Verslagen* (Brussel, Goemaere, s.a.) 274.

66. Cfr. G. DE HASQUE, De patronaten van jongelingen en jonge werklieden te Antwerpen en hun verbond, *La vie Diocésaine*, VI (1907) 103-105; H. MAES, Over patronagen, *De Gids op maatschappelijk gebied*, VI (1907) 211-214.

67. 1876-1933. Industrieel te Antwerpen, stichtte de eerste katholieke scoutsgroep in Vlaanderen.

68. *Congres der Katholieke Werken van het Arrondissement Antwerpen, 6-7 april 1902* (s.l., s.d.) 1-40: Kardinaal Mercier, die de patronaatswerking genegen was, trachtte door het invoeren van een algemeen reglement een rationele organisatie te veralgemenen. In hoeverre dat reglement in werking trad, is ons niet bekend. *Règlement général publié par son Eminence le Cardinal Mercier, archevêque de Malines, à l'usage des patronages de jeunes gens de son diocèse* (Mechelen, Dierckx-Beke, 1910).

vaak mislukten. Zijn geestdriftig ijveren tot vernieuwing van de patronaten kon hun achteruitgang intussen niet remmen. Zijn werk, samen met dat van De Hasque, valt te beschouwen als een scharnier in de evolutie van de patronaatswerking. In hun pogingen om de 'loutere speelscholen' ⁷⁷ aan te passen en te reorganiseren, gingen zij zich beiden van het patronaatssysteem distantiëren. De Hasque adopteerde het scoutssysteem, eerst binnen het patronaat, maar al vlug in een afzonderlijke groep ⁷⁸. Maes schreef eveneens de oude patronaatswerking af en ging zelf heil zoeken in een eigentijdse 'jongelingenbond', geïnspireerd op de Duitse 'Junglingsvereine'. Hun vernieuwingspogingen, evenmin als andere lokale acties van sociaal-gerichte priesters, slaagden er niet in, van het patronaat te maken wat het aanvankelijk bedoelde te zijn: een georganiseerd antwoord op de behoeften van de werkende jongeren ⁷⁹.

Pas J. Cardijn ⁸⁰, die zijn eerste apostolaat en vormingswerk eveneens binnen een patronaat verrichtte, lukte het een nieuwe, levendige beweging voor en door de jonge arbeiders op gang te brengen. Merkwaardig is het, dat Cardijn daartoe de Duitse 'Kolpingvereine', de Franse 'Oeuvres de jeunesse' en de Italiaanse jeugdwerken van Don Bosco bestudeerde ⁸¹. Wij zouden dus haast kunnen gewagen van een 'omkering' van de beweging. Terwijl de Belgische patronaten voor jonge arbeiders slechts gerealiseerd werden op basis van simultane beïnvloeding uit het buitenland, werd na de wereldoorlog de Belgische K.A.J. het voorbeeld en de basis van het K.A.J.-werk in Europa en zelfs over de gehele wereld.

De patronaten verdwenen ondertussen echter niet. Na een periode van verval ⁸² wilden zij zich tegenover de gespecialiseerde jeugdwerken affirmeren als 'parochiaal jeugdwerk zonder onderscheid van stand' ⁸³. Dat lukte echter pas toen de Chirojeugd, van 1940 af, op een eigentijdse wijze 'nieuw leven' bracht in de leeggelopen patronaten en er op haar beurt het parochiaal 'jeugdtehuis' deed groeien.

77. H. MAES, Meer en betere zorg voor de jeugd na schooltijd, *De gids op maatschappelijk gebied*, VIII (1909) 39.

78. Ook elders in het land, o.a. te Brussel en te Mechelen, werd het scoutssysteem ingevoerd als een poging om het patronaat te vernieuwen: J. PERQUI, *Pedagogiek van scouting, Aanpassing aan het katholiek en Vlaamse milieu*. Niet-gepubliceerde licentiaatsverhandeling (Leuven, Faculteit der Psychologie en Pedagogische Wetenschappen, 1970) 55.

79. Cfr. DENDOOVEN, o.c., 45-86.

80. *Id.*, 87-104.

81. D. DE SWAEF, *Mgr. Cardijn, voortrekker van de nieuwe pastoraal*, in: *Monseigneur Cardijn. Bijdragen over de K.A.J. en haar methode* (Brussel, K.A.J.-uitgaven, 1963) 84.

82. J. CLEYMANS, *Nieuw leven, Het Katholiek Patronaat*, I (1934) 2. Eveneens: J. MAUQUI, *Une œuvre d'éducation populaire. Le patronage de jeunes gens* (Bruxelles, Action Catholique, 1921).

83. Cfr. Onvoltooide symfonie, *Gloed, Leidersblad van Chirojeugd. Verbond der Vlaamse patronaten*, XLVIII (1953) nummers 1-12.

Tenslotte willen wij voorzichtig ⁸⁴ enkele besluiten formuleren. Het komt ons voor dat de patronaten van 1850 tot omstreeks 1867 in verschillende centra ontstonden en dat de patronaatsheren zochten naar een aan de Belgische situatie aangepaste formule. In een tweede fase raakten zij ruimer verspreid en werden de Belgische realisaties als voorbeeld genomen. De eerste doelstelling was godsdienstige vorming en moralisatie van de jongeren. Daarnaast was er ook plaats voor spel en ontspanning en voor een aantal sociale voorzieningen, zoals spaarkassen, pensioenkassen en werkbeurzen. Aan het eind van de jaren tachtig begon een periode van discussie over de functie van de patronaten, die op beperkte schaal uitliep op een volgen van de trends in de christen-democratische sociale organisaties enerzijds en anderzijds in het ontwikkelen van een vorm van jeugdwerk die ruimte bood voor een groot gamma van activiteiten. Vooral het laatste type patronaat was vóór de Eerste Wereldoorlog zeer ruim verspreid. Ondertussen werd gezocht naar een meer rationele organisatie en naar een aanpassing van het patronaat aan de behoeften van de jeugdigen. Ondanks een kwantitatieve groei waren de patronaten kwalitatief niet in staat hun vormingsfunctie t.o.v. de jeugd waar te maken.

Heel wat vragen kunnen daarbij worden geformuleerd: hoe verliep de patronaatswerking als agogisch proces; wie waren de agogen; welk beeld hadden zij van de jongeren; welk cultuurpatroon werd voorgehouden; welke concrete middelen werden gebruikt om gestelde doeleinden te bereiken; welk mens- en maatschappijbeeld lag daarbij ten grondslag; welke functie hadden de patronaten in het geheel van de katholieke sociale werken; welke relatie bestond er tussen bepaalde maatschappelijke fenomenen, zoals verhoging van welvaart, toenemende scolariteit, opkomst van ontspanningsmogelijkheden, en de evolutie van de patronaten; in hoeverre waren de patronaten de embryonale groeibodem voor latere jeugdwerken? Die vragen, en nog veel meer, zouden even zoveel uitgangspunten kunnen zijn voor verder onderzoek.

84. Voorzichtig, omdat wij de beperktheid van de door ons geconsulteerde bronnen beseffen. Verslagen van congressen geven o.m. wel eens eerder een beeld van de wenselijkheid van een toestand dan een beschrijving van de feiten. Anderzijds geven ze overzichten en vatten ze de discussiepunten in een bepaalde periode samen. Voor een eerste algemene benadering van de patronaten in een ruime periode was dat een voordeel.

----- end of text -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.



Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- einde van de tekst -----